

TARPTAUTINIO FOLKLORISTŲ
PROJEKTO PRISTATYMAS JURIJUI
LOTMANUI SKIRTAME KONGRESE

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristai jau antri metai dalyvauja tarptautiniame Baltijos mokslo tyrimų programos projekte gana įmantriu pavadinimu „Atpasakojamos vietovės ir keliai kaip įtraukios erdvės ir vietos: bendra vaizduotė ir daugiasluoksnis paveldas“ (*Re-storied Sites and Routes as Inclusive Spaces and Places: Shared Imaginations and Multi-layered Heritage*). Baltijos mokslo tyrimų programa (*Baltic Research Programme*) yra jungtinė trijų Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – mokslo programa, finansuojama iš Europos ekonominės erdvės (EEE) valstybių (Islandijos ir Lichtenšteino) bei Norvegijos 2014–2021 m. finansinių mechanizmų lėšų. Mūsų projekte, kuriam vadovauja Tartu universiteto kolegės, be visų trijų Baltijos šalių atstovų, taip pat dalyvauja Norvegijos mokslininkai iš Oslo universiteto.

Kaip matyti iš originalaus projekto pavadinimo, pagrindinę jo idėją grindžia panašus anglišku žodžių *re-storied* (atpasakojama) ir *restored* (atkurta, atstatyta) skambesys. Iš tiesų projekto tikslas – ištirti, kaip religinę, mitinę atmintį turinčios vietos ir keliai per pasakojimus, įpaveldinimo procesus, įtraukių erdvių kūrimą įgyja naujų reikšmių ir tampa svarbūs skirtingiems asmenims ir žmonių grupėms. Derindami liaudies pamaldumo, tautosakos

ir naratyvų teorijos, paveldo ir kultūros istorijos tyrimų metodus, projekte dalyvaujantys mokslininkai ketina tirti, kaip kuriama vietų reikšmė; kaip jos įsivaizduojamos ir pristatomos medijose; koks yra ekonominis tokio pristatymo poveikis; kodėl kai kurios vietos tampa įtraukios ir svarbios labai skirtingiems žmonėms, o kitos praranda prasmę ar netgi tampa nesutarimų šaltiniu; kaip žmonės konstruoja savo gyvenimo pasakojimą per santykį su konkrečia vieta. Papildomos vertės projekte numatytiems tyrimams teikia tai, kad visos keturios dalyvaujančios šalys yra gana skirtingos kultūrine, istorine, socialine prasme, o Lietuva tarp jų – vienintelė katalikiška šalis. Kol kas mūsų numatomi ir jau pradėti analizuoti pagrindiniai tyrimo objektai apima atgimstantį pamaldumą Trakų Dievo Motinos paveikslui, sakraliąją šv. Faustinos Vilniaus topografiją, ikikrikščioniškųjų laikų šventvietes. Ketiname ir išsamiau panagrinėti vietos reikšmę individo ir sociumo savivokai, kultūrinio kraštovaizdžio konstravimo, nostalgijos, kolektyvinės atminties ir užmaršties, kitus su vietomis ir jų pasakojimu (angliškai aprėpiamu termino *place-lore*) susijusius aspektus.

Esminę mokslinę projekto vertę kaip tik ir sudaro glaudus skirtingų sričių ir šalių mokslininkų bendradarbiavimas: numatyta nemažai bendrų publikacijų, lauko tyrimų skirtingose šalyse ir panašių veiklų. Deja, 2020 m., vos pradėję įgyvendinti projektą, susidūrėme su itin ne-

palankia situacija, nulemta pasaulinės Covid-19 ligos pandemijos ir daugelyje šalių įvesto karantino bei griežtai apribotų galimybių keliauti. Nemažai projekto veiklų teko atidėti arba perkelti į virtualiąją erdvę; savo tyrimų pristatymus tarptautinėse konferencijose (SIEF, ISFNR kongresuose ir kitur) irgi buvome priversti pateikti internetu (<https://www.restoriesites.ut.ee/timeline/>). Negana to, per pirmuosius dvejus projekto metus visa tyrimų grupė netgi neturėjo galimybės susitikti, susipažinti ir pabendrauti gyvai – kiekvienas kolektyvinius tyrimus vykdęs mokslininkas supras, kaip tai apsunkina tarpusavio sąveikas ir mokslinių sąlyčio taškų paiešką. Apie produktyvų bendrą darbą tokiomis sąlygomis apskritai sudėtinga kalbėti.

Pagaliau 2022-ųjų pradžioje, kiek pasikeitus pandemijos situacijai, atsirado galimybė suorganizuoti bendrą projekto renginį. Tokią galimybę pasiūlė kolegos estai, kurie vasario 25–28 d. surengė didžiulį tarptautinį kongresą „Jurijaus Lotmano semiosfera“, skirtą pasaulinio garso semiotiko 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Viso kongreso nė nemėginiau aprašyti: tai buvo grandiozinis renginys, organizuotas dviejų universitetų – Talino ir Tartu, vykęs abiejuose miestuose, sutraukęs daugiau nei 300 pranešėjų (tarp jų buvo ir nemažai Lietuvos atstovų iš Vilniaus universiteto, Lietuvos istorijos instituto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir kitų įstaigų), o pasibaigęs vasario 28-ąją, Lotmano gimimo dieną, iškilminga sesija Tartu universiteto didžiojoje salėje, kurią vainikavo Estijos Respublikos prezidento – buvusio Tartu universiteto rektoriaus – akademiko Alaro Kariso kalba. Išsamų renginio aprašymą ir programą galima rasti internete (<https://jurilotman.ee/en/juri-lotman-100/congress-2022/>).

Mūsų projekto vykdytojai per dvi šio kongreso dienas surengė jungtinę sekciją „Atpasakojami kraštovaizdžiai ir vietos: prisirišimas, susvetimėjimas ir kitos patirtys“ (*Re-Storied Landscapes and Places: Attachments, Alienations and Other Experiences*), sudarytą iš keturių sesijų (iš viso 14 pranešimų). Išėities tašku, inspiravusiu pradinę mūsų prisistatymo idėją, tapo Lotmano pasiūlytas *semiosferos* terminas. Kaip bendrame sekcijos aprašyme pažymėjo projekto vadovas profesorius Ūlo Valkas, „urbanistinę Sankt Peterburgo erdvę Jurijus Lotmanas apibūdino kaip žmogaus sukurtą aplinką, kurioje pasakojamasis pasaulis ir apčiuopiama tikrovė susilieja į vieną mitinę daugialypę sferą. Ši aplinka apima žmonių gyvenamąjį pasaulį, įvairias istorijas, literatūrines fantazijas, folklorą ir vaizduotę. Projekto dalyvių pranešimuose retrospektyviai, semantiniu ir patirties požiūriu analizuojama vietos konstrukcija miesto ir kaimo kraštovaizdyje. Tiek vietos, tiek kraštovaizdžiai laikui bėgant keičiasi; negana to, juos taip pat keičia ir performuoja politika, vyraujančios ideologijos, religiniai ar pasaulietiniai diskursai. Kaip kintanti socialinė ir dvasinė aplinka veikia vietos pojūtį ir su ja susijusius pasakojamuosius pasaulius? Kaip pasikeitęs pasakojamasis pasaulis veikia emocinį santykį su vieta ir jos patirtimi? Kai šventvietės virsta kultūriniu paveldu, piligrimus pakeičia turistai, o maldininkus – muziejų lankytojai, – kaip visa tai veikia vietų tradiciją (*place-lore*)? Ar vien kryptingi pasakojimai gali pakeisti vietas?“ Šiuos ir kitus klausimus pranešimuose kėlė ir analizavo projekto vykdytojai, remdamiesi savo atliekamais skirtingų kultūrų tyrimais.

Pirmoje sesijoje, kuriai man teko ir pirmininkauti, daugiausia koncentruotasi ties religinėmis tradicijomis ir piligrimyste.

Dėl atidėtų skrydžių pavėlavus atvykti kolegoms iš Norvegijos, teko skubiai keisti programą, tad pirmojoje sesijoje du iš trijų pranešimų skaitė Lietuvos tyrėjos. Dr. Lina Leparskienė kalbėjo apie katalikybės ir stačiatikybės nulemtas pasaulėžiūrinės skirtis ir tai, kaip jos išryškėja įvairių tautybių Trakų gyventojų pasakojimuose. Pasak pranešėjos, semantinės šiųdviejų krikščionybės atmainų sistemos daro įtaką kraštovaizdžio suvokimui, santykiams su kitais žmonėmis ir ontologiniam gyvenimo šioje vietoje bei šiame laike pojūčiui apskritai. Trakuose stačiatikių cerkvė ir katalikų bažnyčia stovi visai šalia, ant gretimų kalvelių, jas lankantys žmonės taip pat gyvena kaimynystėje. Tačiau kultūrine prasme juos skiria kalba, kitas religinių švenčių kalendorius, istorijos išmanymas, savo pranašumo pojūtis ir kiti dalykai. Pažymėtina, kad daugelis jų prisipažįsta, jog nėra nė kojos įkėlę į „svetimą“ šventovę, nors esama ir visiškai priešingų patirčių ir pasirinkimų, nulemtų tiek kultūrinių, tiek individualių emocijų priežasčių.

Kita Lietuvos atstovė dr. Radvilė Raccénaitė kalbėjo apie piligrimystę šv. Faustinos gyventose vietose Vilniuje. Faustyna Kowalska (1905–1938) buvo lenkė, katalikė vienuolė ir mistikė, gyvenusi Vilniuje 1933–1936 m. ir aprašiusi savo patirtas vizijas – regėjimą ir bendravimą su Jėzumi Kristumi. Šių pasakojimų pagrindu sukurtas katalikiškas Dievo gailestingumo kultas ir piligriminis kelias. Juo ėjusių piligrimų pasakojimai atskleidžia tų vietų išskirtinumą, reikšmingai simboliškai praturtinantį modernaus miesto kraštovaizdį, ir pačių piligrimų išgyvenimus. Tiesa, čia taip pat iškyla tautine ir kultūrine tapatybe grindžiamų skirčių: vietiniai Dievo gailestingumo kulto entuziastai jaučiasi kiek užgožti iš Lenkijos plūstančių atvykėlių, tarsi savotiškai „reimportuojančių“

savąjį matymą, nors paties kulto šaknys yra Vilniuje.

Trečioji pranešėja Tartu universiteto atstovė dr. Tiina Sepp savo pranešimą pavadino lakoniškai: „Katedros, bendruomenė, piligrimystė“. Remdamasi 2014–2018 m. vykdytu projektu, ji susitelkė į „bendruomeniškumą“, „priklausymo“ ir „piligrimystės“ sąvokas keturių Anglijos katedrų – Kenterberio, Daramo, Vestminsterio ir Jorko – kontekste. Pažymėtina, jog katedros neretai skelbiasi bendruomenės ar net šeimos „širdimi“, tačiau ne taip lengva nustatyti, kas gi iš tiesų sudaro tą katedrų „bendruomenę“, nes į ją įeina nemažai žmonių, jaučiančių emocinį ryšį su konkrečia katedra, nors formaliai jai nepriklausančių. Negana to, katedras lankantys žmonės dažnai kaip tik siekia likti anonimi ir tarsi būti jose, tik iš šalies stebėdami, kas vyksta. Būti bendruomenės nariu netgi patiems aktyviausiems entuziastams prilygsta nuolatinei kelionei – dvasinei piligrimystei ir tapsmui, reikalaujančiam nemažai pastangų. Remdamasi savo surinktais pasakojimais, pranešėja atskleidė, kad skirtingos katedros ir jų bendruomenės gali turėti labai nevienodus „priėmimo“ ar „įgalinimo“ metodus ir kriterijus.

Antroje sesijoje Tartu universiteto tyrėjų ir doktorantų skaityti pranešimai nukėlė klausytojus į visiškai kitokias vietas ir kultūras nei europinė erdvė: į Mongoliją, Kiniją ir Indiją. Dr. Alevtina Solovjova kalbėjo apie kraštovaizdžio mitologiją ir nacionalinės tapatybės konstravimą, remdamasi mongolų ir tiurkų bendruomenių bei jų kaimynų, gyvenančių Rusijoje ir Kinijoje, tradicinių pasakojimų pavyzdžiais. Dr. Valentina Punzi aptarė „seniausios Azijos genties“ – Tibeto Baima bendruomenės at(si)kūrimą per pasakojimus. Baburamas Saikia supažindino su piligrimystės ir mitinio pasakojimo tradicija,

susijusia su ypatinga vieta – *Parašuram Kundo* uola Indijos Asamo provincijoje, tapusia daugybės žmonių – tiek piligrimų, tiek turistų – traukos vieta, ir šio proceso nulemtomis tapatybės konstravimo bei ekologijos problemomis. Kikee D. Bhutia kalbėjo apie budistams šventą Sikimo provincijos „keliaujantį ežerą“, jau kuris laikas bandomą „nusavinti“ hinduizmo išpažinėjų, ir su tuo susijusius politinius, etninius ir ekologinius konfliktus.

Vėlesnėse sesijose daugiasluoksniu religinių vietų reikšmingumo temą pratęsė profesorė Marion Bowman iš Jungtinės Karalystės, mokslinė mūsų projekto konsultantė. Jos pranešimo centre atsidūrė Glastonberis – viena iš garsiausių piligriminių Didžiosios Britanijos vietų, apipinta tokios gausybės įvairiausių pasakojimų, kad galima net kalbėti apie savotišką jos „mitoistoriją“, kurioje figūruoja fėjos ir ateiviai, deivės ir keltų šventieji, karalius Artūras ir Buda, ir dar daugybė kitų. Negana to, visa tai nėra vien senovės istorija ar išradingi prasimainymai: daugeliui žmonių tai tampa realia asmenine patirtimi, nulemta šio išskirtinio, daugybės konkuruojančių pasakojimų kuriamo ir perkuriamo kraštovaizdžio.

Tartu universiteto doktorantė Lona Päll aptarė semiotinį su vieta susijusių pasakojimų (*place-lore*) potencialą konfliktų komunikacijos kontekste. Pasak jos, šis potencialas ypač išryškėja tam tikrų susidūrimų, itin greitos kaitos, kultūrinių ar ekologinių transformacijų atvejais. Estijoje vietų pasakojimai yra pačiame tiek istorinę tapatybę, tiek dabartinę savivoką formuojančių diskursų centre, todėl jie aktyviai transformuojami ir pasitelkiami diskusijose dėl paveldo, gamtos resursų naudojimo, ekologinių problemų ir t. t. Tai ryškiai iliustravo socialinis judėjimas, kilęs dėl keitimų nuardyti šventąją Palukiulos kalvą ir išrauti ten augantį gluosnį.

Individo reikšmę šventviečių kūrimo procese aptarė religijotyrininkė dr. Agita Misāne iš Latvijos universiteto. Pasak jos, nuo pat XX a. devintojo dešimtmečio pabaigos Latvijoje atsirado nemažai naujų sakralinių vietų, kasmet pritraukiančių vis daugiau lankytojų. Visos šios naujosios šventvietės yra kaimo vietovėse; dalis jų susijusios su įsivaizduojama šlovinga Latvijos praeitimi ir kolektyvine religine tapatybe, kita dalis – su asmeniniu dvasiniu augimu ir tobulėjimu. Dažniausiai šių vietų atsiradimą inspiravo ir jas išpopuliarino stiprios asmenybės (Elvita Rudzāte, Ivars Vīks, Eriks Delpers, Ojārs Ozoliņš ir kt.) – populiarių knygų autoriai bei dvasiniai lyderiai, veikiantys už pagrindinių religinių bendruomenių ir organizacijų ribų. Pranešėja aptarė, kokie veiksmai ar įvaizdžiai lemia konkrečios vietos populiarumą, be kita ko, išryškindama ir komercinius šio fenomeno aspektus.

Ketvirtojoje, paskutinėje, sesijoje Oslo universiteto profesorius Dirkas Johannsenas kalbėjo apie teorinius kognityvinius *place-lore* aspektus ir susiejo juos su dėmesio ekonomija, t. y. kaip tam tikros kultūrinės tradicijos veikiama sąmonė savotiškai „programuoja“ mūsų suvokimą, veiklą ir mąstymą. Į naratyvus jis siūlė žvelgti iš estetinės perspektyvos; kaip pavyzdį pasitelkęs tradicinius su pomirtiniu pasauliu susijusius pasakojimus, pranešėjas išryškino jų poveikį analitiniais žmonių gebėjimams, formuojantiems santykį tarp pasakojamo pasaulio ir apčiuopiamos tikrovės.

Dr. Ane Ohrvik, kita Norvegijos atstovė projekte, pratęsė piligrimystės temą ir savotiškai dekonstravo piligrimines vietas, išryškindama, kas sudaro piligrimų pasakojamą pasaulį. Anot jos, skirtingų piligriminių vietų iškilimą ir nuosmukį ar jų pokyčius lemia daugybė ekonominių, politinių, kultūrinių ir religinių aplinkybių,

diskursų, kuriuos ne visada įmanoma lengvai identifikuoti, kai susiduriama su per daugelį metų sukurta piligrimų traukos vieta. Bet kuriuo atveju itin svarbų vaidmenį vaidina kintamas su tomis vietomis susijęs pasakojamasis pasaulis (*storyworld*).

Projekto vadovas profesorius Ūlo Valakas iš Tartu universiteto savo pranešimą pavadino taip: „Mąstyti su milžiniais: apie laiką vietos pasakojimuose“. Remdamasis Lotmano nubrėžta skirtimi tarp vidinio ir išorinio pasaulio – vienu iš pamatinių kultūrinės tipologijos dėsnų, pagal kurį sava kultūra yra suvokiama kaip tvarkinga sistema, o svetimas pasaulis – kaip grėsmė jai keliantis chaosas, – pranešėjas pažymėjo, kad labai panaši opozicija egzistuoja ir mitiniuose pasakojimuose. Antai milžinai, estų tradicijoje vaizduojami kaip krašto-vaizdžio formuotojai, apibūdinami kaip nevaržomi smurtautojai ir chaoso įsikūnijimai: jie tampo ir mėto didžiulius akmenis, nuolat mušasi vienas su kitu; galiausiai jų siautėjimas priverčia Dievą atsiųsti Žemėn tvaną, kad sunaikintų šią nedorą gentį. Taigi milžinai iš esmės laikomi žmonių ir jų tvarkingo gyvenimo priešingybe. Padavimai apie milžinus yra liaudiškas būdas per mitinį kraštovaizdžio įprasminimą susieti ikirikščioniškąją praeitį su dabartimi. XIX a. pasakojimai apie milžinus tapo grožinės estų literatūros dalimi ir taip pateko į *Kalevipoegą* bei vaikiškas knygas, o šiandien tai vienas iš naujojo dvasingumo aspektų.

Paskutinis pranešėjas dr. Frogas iš Helsinkio universiteto savotiškai apibendrina visą ligtolinę problematiką, tradicijos ekologiją susiedamas su semiosfera. Tradicijos ekologija apibrėžia folkloro funkcionavimą tam tikroje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje: kaip skirtingos folkloro rūšys ir žanrai sąveikauja tarpusavyje, papildydami

vienas kitą, prieštaraudami vienas kitam ir tokiu būdu plėtodamiesi. Ši samprata, į mokslinę apyvartą įvesta suomių folkloro profesoriaus Laurio Honko, papildo ir detalizuoja Lotmano semiosferos sampratą – pastaroji platesnė ir apima daugiau tam tikroje aplinkoje egzistuojančių semiotinių reiškinių. Folkloras taip pat yra kultūrinių ženklų ir skirtingų tipų ženklų sistemų visuma; pranešėjas pateikė daugybę pavyzdžių, kaip tradicijos ekologija sąveikauja su semiosfera per diachroninius pokyčius, lemiančius tradicijų plėtrą ir raidą skirtingoje kalbinėje ir kultūrinėje aplinkoje.

Taigi projekto dalyvių pranešimuose tiek buvo atskleistos pagrindinės teorinės prieigos, susijusios su vykdomais tyrimais, tiek ir apibūdinta nemažai vadinamųjų atvejo tyrimų, kai konkrečios empirinės medžiagos analizė veda prie teorinių išvadų ar sufleruoja tolesnes darbo kryptis. Vietos kaip vis iš naujo kuriamo ir perkuriamo, pasakojamo ar ginčijamo, įprasminamo ar perprasminamo fenomeno samprata yra be galo turtinga ir įkvepianti; ji pritraukia daugybę kitų analizės objektų, leidžia pasitelkti skirtingas metodologijas ir nustatyti įvairiopas sąsajas. Palyginę savo tyrimų rezultatus, projekto dalyviai po kongreso surengtame seminare jau galėjo numatyti pagrindines būsimų kolektyvinių tyrimų kryptis; pagrindinis jų vaisius turėtų būti kolektyvinė monografija ir nemažai jungtinių skirtingų šalių atstovų publikacijų.

Lina Būgienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

lina.bugiene@liti.lt

APGINTA DISERTACIJA

2022 m. gegužės 12 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusiame viešame gynimo tarybos posėdyje Andrius Kaniava apgynė humanitarinių mokslų etnologijos krypties disertaciją pavadinimu „Pasakojamos vietos. Fenomenologinis žmogaus santykio su vieta tyrimas“. Darbo mokslinis vadovas – Klaipėdos universiteto profesorius Vyktintas Vaitkevičius, konsultantė – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Giedrė Šmitienė. Disertacijos gynimo taryboje bendradarbiavo net kelių aktualių sričių mokslininkės: filosofės dr. Jurga Jonutytė (Vytauto Didžiojo universitetas) ir doc. dr. Jekaterina Lavrinec (Vilniaus Gedimino technikos universitetas), archeologė dr. Anda Simniškytė-Strimaitienė (Lietuvos istorijos institutas), taip pat folkloristės dr. Lina Būgienė (tarybos pirmininkė, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) ir dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas).

Kaip ne kartą minėjo posėdžio dalyvės, ryškiausias A. Kaniavos disertacijos savitumas – iš esmės kitokie negu iki šiol rengtų etnologijos krypties disertacijų metodologiniai orientyrai. Šiame darbe remtasi fenomenologinės filosofijos priegomis, būtent iš fenomenologinių pozicijų siekta tyrinėti vietos patirtį folkloriniuose ir autobiografiniuose žmonių pasakojimuose. Pati svarbiausia tyrimo sąvoka – *pasakojamos vietos*. O išsamiai fenomenologinei analizei pasirinktos kelios istoriniu, kultūriniu ir gamtiniu požiūriu reikšmingos Lietuvos vietos (Šatrijos, Rambyno, Girgždutės kalnai, Platelių ežeras, Čepkelių raistas), šešių skirtingo amžiaus ir skirtingos gyvenimiškos san-

klodos pasakotojų atveriamos sakiniais ir rašytiniais pasakojimais kaip jų patirtys; kaip specifinis naratyvas dar buvo pasitelktas rankraštinis kolektyvinis šaltinis – tarpukariu pildyta Rambyno lankytojų knyga. Disertacijoje taip pat aktualizuota senųjų šventviečių tyrimų problema. Pasak disertanto, jam itin rūpėjo šventviečių reikšmingumą atskleisti per žmonių pasakojimus, liudijančius vietos atmosferą, o ne per istorinius ar religinius faktus, šitai iki šiol vyravusių istorinę tyrimų prieigą keičiant fenomenologine.

Ginant disertaciją diskusijoje dėmesys kryo į keletą probleminių tyrimo klausimų. Paminėta, kad rinkdamasis medžiagą disertantas naudojosi išskirtinai tik kitų tyrėjų užfiksuotais ar pačių folkloro pateikėjų užrašytais naratyvais, o tai kiek apsunkena fenomenologinę analizę. Taip pat būtų buvę gerai išsamiau pristatyti tiriamosios medžiagos kontekstus ir fiksavimo aplinkybes. Mat, kaip apibendrino dr. J. Jonutytė, fenomenologija įpareigoja reflektuoti pačią pasakojimo situaciją.

Nė vienam gynimo dalyviui nekilo abejonių, kad autoriui pavyko visapusiškai pagrįsti darbo įvade išsakytą poziciją: vietos esančios neatskiriamos nuo jose ir aplink jas gyvenančių žmonių. Disertanto, dabar jau daktaro pasitelkta *pasakojamų vietų* koncepcija aktuali šiuolaikiniais folkloro ir etnologijos tyrimams. Sveikindami sėkmingai apgynus disertaciją, renginio dalyviai linkėjo A. Kaniavai kūrybinės sėkmės tęsiant įdomius ir aktualius tyrimus.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
vytaseib@gmail.com

NAUJAI ATRANDAMAS UGDYMAS PASAKOMIS

Mintis pasitelkti pasakas kaip priemonę asmenybei ugdyti šių eilučių autorei kilo prieš šešetą metų, ėmus dirbti su žmonių grupėmis ir kaip darbo įrankį pasitelkus iš naujo asmeniniame gyvenime atrastas liaudies pasakas. Taip prasidėjo ugdymo pasakomis veikla. Ugdymas pasakomis suprantamas kaip įvairioms mokslų sritims (folkloristikai, psichologijai, edukologijai ir kitoms) aktualus terminas, akcentuojantis pasakų vertes ir nusakantis žmonijos raidos ypatumų, individo gebėjimų (lingvistinių, kognityvinių ir kitų) ir savybių (savęs suvokimo, adekvataus pasaulio matymo, ryšio su kitu žmogumi mezgimo ir palai-kymo, pasitikėjimo savimi ir kitų) kaip visumos plėtojimą remiantis pasakomis.

Tarpdisciplininiai folkloro, psichologijos, etninės kultūros, sociologijos, antropologijos ir net neuromokslų atradimus jungiantys savęs, šalia esančio žmogaus ir santykio su pasauliu tyrinėjimai, skirti suaugusiųjų saviugdai ir viešai pristatyti 2016-ųjų rudenį, sulaukė teigiamų atsiliepimų. Vėliau ėmėme rengti edukacinius užsiėmimus vaikams. Ugdomosios programos jaunesniesiems padeda atsakyti į emocinei, socialinei ir dvasinei raidai svarbius klausimus: kur yra takoskyra tarp gėrio ir blogio, kodėl verta puoselėti amžinąsias, tikrąsias vertybes, kaip antai atjauta, noras padėti šalia esančiajam, dalijimasis, dėkingumas, draugystė, tikėjimas savimi, žmogumi. Prevenciniai socialinio ir emocinio ugdymo pasakomis užsiėmimai paaugliams ir jaunimui padeda lavinti kritinį mąstymą: būna „nuteisiami“ ar „išteisiami“ pasakų personažų poelgiai, klausytojai supažindinami su kūrybiškais būdais spręsti problemas, megzti bendrystę, palaikyti vienas kitą ir įveikti sunku-

mus. Pasakos kartais tampa akstinu kurti, priemone pažinti save ir įkvėpimo šaltiniu. Net šešios tokios kontaktinės ir nuotolinės edukacinės programos 1–12 klasių vaikams yra įtrauktos į projekto „Kultūros pasas“ paslaugų rinkinį, jas puikiai vertina pedagogai bei mokiniai.

Siūlomose edukacijose vaikai dalyvauja noriai, gausiai ir aktyviai. Tačiau dirbant su mokytojais, vaikais, tėvais ir seneliais išsiaiškinta, kad pačių pasakų šiuolaikiniai vaikai girdi mažai. Priežasčių ir paaiškinimų pradėta ieškoti kalbant su suaugusiais edukacijų, paskaitų ir seminarų dalyviais. Pasirodo, tėvai neretai bodisi pasakomis, net teigia: „Tos šiuolaikinės pasakos – nesąmonės“, tačiau jie turi omenyje ne tradicines liaudies pasakas, bet šiandien lengviau prieinamas komercinių leidyklų ne visada atsakingai sudaromas pasakų rinktinės. Seneliai nesirenka anūkams skaityti pasakų, mat jose gali pasitaikyti baisių ar žiaurių scenų. Mokytojai, neatskleidžiantys pasakų įvairovės, baiminasi galimų neigiamų tėvų reakcijų, būtinybės aiškintis dėl pasakų turinio, todėl dažniausiai renka si autorinius kūrinius arba vien lietuvių liaudies pasakas apie gyvūnus, manydami, kad jos vienintelės tinka vaikams.

Suprantant ir puoselėjant liaudies pasakos vertes ir jos atveriamas ugdymo bei ugdymosi galimybes, sumanyta pasakas priartinti prie vaikų pirmiausia padedant jas prisijaukinti suaugusiesiems. 2019 m. pradėta vykdyti ugdymo pasakomis iniciatyva „Pasakų iššūkis“: jos tikslas yra skatinti žodinės kultūros paveldo – liaudies pasakų, kaip ugdymo ir ugdymosi priemonės, – žinomumą, priminti pasakų svarbą šiuolaikinėje visuomenėje, didinant pagarbą kultūriniam palikimui ir kultūrų įvairovei. Siekiama pasaulio pasakų paveldu sudominti vaikus, pedagogų ir tėvų bendruomenes, žadinti jų kognityvines,

psichologines, socialines, kūrybines, kultūrinio sąmoningumo kompetencijas. Septynias savaites dalyviai skaito, seka ir girdi pasaulio tautų liaudies pasakas.

Norint parodyti pasakų patrauklumą, atrenkami pasakų tekstai ir sudaromas rekomenduojamų tekstų sąrašas. Nuo 2020 m. parengiamas ir kasmet išleidžiamas leidinys – pasakų rinktinė, papildyta metodinėmis darbo su pasakomis gairėmis. Jau išleistose knygelėse *Mėlynasis karoliukas* (2020), *Laimė* (2021) ir dar rengiamoje spausdinti *Raudonasis obuolys* šalia kiekvienos pasakos pateikiami apmąstomieji klausimai, užduotys, grupinės ir individualios veiklos pasiūlymai.

Švietimo įstaigose „Pasakų iššūkis“ puikiai dera prie ugdymo planų: jis praveriantis lavinant kalbos, skaitymo, bendravimo, kūrybiškumo įgūdžius, plečiant pasaulio pažinimą ir akiratį, kitas svarbias vaikų kompetencijas. Tai vaizdinga iliustracija, kaip plačiai pasakų turinys atliepia reikalingiausias augančio žmogaus poreikius, ne tik suteikia medžiagos apie objektyvų pasaulį, bet ir siūlo tinkamo ir netinkamo elgesio, priežasties ir pasekmės ryšio, akivaizdžių gėrio ir blogio takoskyrų, pastangų poveikio ir kitų pavyzdžių.

„Pasakų iššūkis“ ne vien pasiekia savo tikslus populiarinti pasaką kaip ugdymo priemonę, bet aktualina kultūros paveldą. Pastebėta, kad, geriau susipažinus su pasakos reikšme, gavus progą ir kryptingos veiklos, neretai ieškoma „gyvenimo su pasaka“ tęsinio teatrų spektakliuose, bibliotekose, skaitomi vertingi pasakų rinkiniai, domimasi moksliniais straipsniais.

Trejų metų iniciatyvos patirtį galima apibendrinti taip: jos poreikis ir aktualumas pranoko ir vis dar pranoksta organizatorių lūkesčius. 2019 m., vos paskelbus dalyvių registracijos pradžią, renginys tapo tarptautinis, įsijungė per 350 suaugusiųjų

(tėvų, pedagogų) ir apie 7000 vaikų iš septynių pasaulio šalių dviejuose žemynuose. 2020 m. – daugiau nei puspenkto šimto suaugusiųjų ir 9000 mažųjų iš aštuonių valstybių mokyklų, kelių lituanistikos centrų užsienyje, mišrių svetur gyvenančių šeimų, kuriose motina lietuvė puoselėja lietuviškumą.

2021 m. pageidaujantiems dalyviams pedagogams buvo pasiūlyta 40 valandų akredituotos įstaigos patvirtinta kvalifikacijos tobulinimo programa – įvadinis seminaras, praktinis darbas su ugdytiniais skaitant ar sekant pasakas ir atliekant siūlomą veiklą, savaitinės nuotolinės konsultacijos (parengė Akvilė Sadauskienė).

Įvadiniam seminare pranešimus skaitė Lietuvos ir užsienio mokytojai, vertėja ir kalbos redaktorė, dailininkė-knygų iliustratorė, skaitybos specialistė ir ugdymo pasakomis idėjos autorė. Klausytojams buvo siūloma kalbėtis temomis, išryškinančiomis etnokultūros įtaką auginant žmogų, pasakų skaitymo privalumus, „Pasakų iššūkių“ siūlomas galimybes pažinti pasaulį, Lietuvą ir save, pasakų galią turtinant vaikų žodyną, knygos meninių vaizdinių radimąsi ir naujai įvertinamą ugdymo pasakomis metodą.

Konsultacijose renginio autorė gvildeno kasmet kylančius klausimus, atskleidžiančius pasakų suvokimo, reikšmės ir vietos šiandienos visuomenėje problematiką, dar laukiančių atidesnio mokslininkų dėmesio. Pristatyti pranešimai apie tai, kodėl iš visos literatūrinės gausos svarbu rinktis liaudies pasaką, drašinant nevengti stebuklinių pasakų ir neapsiriboti tik pasakomis apie gyvūnus; supažindinta su pasakų tyrimais ir tyrinėtojais; keltas klausimas, ar neilustruota pasakų knyga – tai prasta knyga; aptarta ypač aktuali tema: „Žiauriai baisi pasaka: ką gąsdina pasakų žiaurumai“. Nepasitvirtino nuogaštavimai,

kad per palyginti trumpą laiką bus pateikta per daug rimtos, ne populiarųjų tinkleklaraščių, o mokslininkų tyrinėjimais ir įžvalgomis grįstos informacijos, galinčios pasirodyti labai koncentruotos, nors ir su praktinėmis užduotimis ir pavyzdžiais. Dalyviai šiuos mokymus įvertino labai gerai, kai kurie apgailėstavo taip vėlai įžvelgę pasakos prasmę ar atsikratę nepagrįstų neigiamų išankstinių nuostatų.

Kasmet domimasi, kaip dalyviams sekasi integruoti ugdymą pasakomis į bendrąjį vaikų lavinimo procesą. Atsakymuose į specialios anketos klausimus ryškėja tokios tendencijos: stiprėja motyvacija dirbti, pasitikėjimas savimi, pasididžiavimo ugdytiniais jausmas; įgyjama išsamesnių žinių apie pasakas, geriau suprantamas ugdomasis jų poveikis; vaikai aktyviau įsitraukia į mokymąsi per pasakas ir nori šį ugdymą tęsti¹.

Įkvepiančios patirtys populiarinant pasaką kaip ugdymo(si) priemonę ir auginant ugdytojų pasakomis bendruomenę motyvuoja tęsti „Pasakų iššūkį“. Mąstoma apie tolesnius siekius – dar glaudesni šiuolaikinės visuomenės santykių su autentišku pasakojamuoju folkloru. Šiuo metu ruošiamame metodiniame leidinyje–pasakų rinktinėje devyni iš dešimties lietuvių liaudies pasakų tekstų buvo atrinkti iš Lietuvių tautosakos archyvo rankraštyno. Beveik visų pasakos žanrų tekstai, gavus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorės sutikimą, bus publikuojami pirmą kartą. Tikimės, kad mažiau girdėtų ir autentiškesnių, dažniausiai tarmiškų kūriniių įtraukimas į iniciatyvos darbotvarkę padės įgyvendinti minėtuosius ketinimus. Nuoširdžiausiai dėkojame dr. Jūratei Šlekonytei už konsultacijas ir profesionalias

įžvalgas pasirinktų pasakų klausimais bei dr. Jurgai Sadauskienei už padaršimus dalytis mintimis apie iniciatyvą su platesne auditorija.

Stebėdami šiandienos pasaulio vyksmus, o neabejingumą laikydami pasaulio piliečių tapatybės bruožu teigtume, kad pasakos, rodančios labai ryškias blogio ir gėrio kovos tendencijas, puoselėjančios viltį ir aiškias didaktines direktyvas, sumaniai įvilktas į įtraukiančio pasakojimo rūbą, – tai ne tik naudinga, bet ir būtina vaikų lavinimo priemonė, ugdanti ir pasaką sekančiojo ar skaitančiojo suaugusiojo sąmoningumą.

Akvilė Sadauskiene
akvile.sadauskiene@gmail.com

.....
1 Su dalyvių vertinimais galima detaliau susipažinti interneto svetainėje www.pasakosaugimui.lt.